

VALDŠTEJN A LUKRECIE

Brno 2011

Ota Filip
Valdštejn
& Lukrecie

© Ota Filip, 2011

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2011 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-7294-576-4 (Formát PDF)

ISBN 978-80-7294-577-1 (Formát ePub)

ISBN 978-80-7294-578-8 (Formát PDF pro čtečky)

ISBN 978-80-7294-579-5 (Formát MobiPocket)

Slovo o románu

Když v roce 1973 vydal Golo Mann, syn slavného Thomase Manna, v nakladatelství S. Fischer ve Frankfurtu nad Mohanem, kde jsem tehdy publikoval i já, životopis neslavně proslulého Albrechta Václava Eusebia Wallensteina — česky správně Valdštejna, nikoliv Valdštýna —, za třicetileté války generalissima katolických vojsk, vévody frýdlantského, zavražděného v roce 1634 v Chebu, tak jsem těch devět set stránek přečetl skoro jedním dechem a byl jsem, z poloviny Valach z Hošťálkové u Vsetína, tak trochu zklamán. Protože jsem Golo Manna osobně znal, dovolil jsem si položit mu otázku: Proč jedno z významných období Wallensteinova života, jeho sňatek s ovdovělou majitelkou vsetínského panství, paní Lukrecií Nekšovou z Landeku, a jeho pětiletý pobyt na Vsetíně, odbyl ve svém vynikajícím díle vlastně jen jedním odstavcem?

Golo Mann pokrčil rameny a postěžoval si, že mu pražské úřady nedovolily vstup do českých archivů, ba ani zjara roku 1970 na Vsetín nesměl.

Vsetínská mezera v Mannově vynikajícím, dodnes nepřekonaném Valdštejnově životopisu mě inspirovala k napsání románu o jeho nešťastném manželství s paní Lukrecií na Vsetíně. Pro

exulanta v Bavorsku nedostupnou českou literaturou o Valdštejnovi mě až do své smrti v roce 1975 zásobil ve třech zásilkách, které prošly tehdejší poštovní cenzurou na mou mnichovskou adresu, prof. dr. Oldřich Králík z olomoucké univerzity. Bez jeho pomoci bych asi Valdštýna a Lukrecii nenapsal. Moc mě mrzí, že se prof. dr. Oldřich Králík, kterého jsem si nesmírně vážil, českého vydání Valdštýna a Lukrecie v roce 1979 v 68 Publishers, tedy u Škvoreckých v Kanadě, už nedožil.

Když jsem na skoro tři roky odloženou první verzi svého románu o Valdštejnovi — považoval jsem ji v němčině za nevydářenou — v roce 1978 a počátkem roku 1979 německy přepisoval a převypravoval, tehdy ještě s pomocí překladatelky paní Marianny Pasetti-Svobodové, poslal jsem rukopis s chvějícím se srdcem Golo Mannovi do Curychu a očekával, že mě syn slavného Thomase Manna a jeden z předních západoněmeckých historiků, jak se česky říká „seřve“, a že tedy uložím rukopis zase do trezoru a nikomu neprozradím, že jsem o Valdštejnovi na Vsetíně cosi napsal. Ale když jsem se s Golo Mannem v Mnichově setkal, zamyslel se a řekl: „Tak nějak, jak jste to napsal, to s Wallensteinem na Vsetíně mohlo být nebo bylo. V románu se však nemusíte držet faktů, můžete popustit uzdu fantazii a fabulaci. I Schiller si ve své slavné trilogii o Wallensteinovi zafabuloval a nepřidržel se přísně historických faktů, které moc dobře znal.“

Když můj Valdštýn a Lukrecie na Frankfurtském knižním veletrhu v roce 1979 v nakladatelství S. Fischer vyšel, očekával jsem, že mě rodina Wallensteinů, přímí potomci v Chebu v roce 1634 zavražděného generalissima a vévody frýdlantského — tehdy jsem byl s Wallensteiny spřátelen, dnes už ne — přinejmenším s nelibostí za román pokárá. Stal se opak. I šéf rodiny, hrabě Wallenstein-Wartenberg, byl s mou interpretací Valdštejnova manželství na Vsetíně spokojený.

Po českém exilovém vydání vychází teď v Hostu — ve srovnání s původním českým vydáním z roku 1979 v nakladatelství 68 Publishers — na několika místech mnou po více než třiceti letech „aktualizovaná“ verze. Románovou postavu jsem pro první české vydání „přejmenoval“ z Wallensteina na Valdštýna, ač by se česky měl jmenovat Valdštejn...

Ota Filip, Murnau, únor 2011

I.

My, Orságové, pocházíme z Lhoty u Vsetína a byli jsme od nepaměti sedláci.

Když jsem jednou jako ogar poháněl otci při orání koně, zastavil se na pokraji role, setřel z čela pot a řekl: „Z tebe, Martine, sedlák nebude, půjdeš na studie!“

Orságové nikdy ničím nevynikali.

Jen jeden vešel do dějin Vsetína, ale v rodině se o něm radši nemluvalo. Martin, jmenoval se jako já, byl zbojník a vrahoun, pan Albrecht z Valdštejna jej dal v roce 1614 popravit a s ním i jeho ženu Dorotu Kurtinovou, které říkali Ovčářová.

Když jsem se naučil číst, četl jsem si v rodinné kronice, co o propletené historii mezi panem Albrechtem z Valdštejna, jeho manželkou, paní Lukrecií Nekšovou z Landeku, a mezi Martinem Orságem a Dorotou Kurtinovou, zvanou Ovčářovou, zapsal jakýsi Václav Orság.

Až mnohem později jsem zjistil, že Václav Orság zapsal do kroniky jen to, co považoval pro náš rod za méně kompromitující.

Ale budiž. Václav Orság měl bujnou fantazii; více než sedláctvím se zabýval pašováním a zbojničinou.

Valdštejn, Valdštejn! To jméno jsem slyšel od mládí, stařenka mi o něm vyprávěla podivné zkazky, pravda, leda-cos si vymyslela, tu a tam cosi vynechala a hodně taky přidala z toho, co slyšela nebo četla o jiných pánech.

Albrecht z Valdštejna byl sice před více než třemi sty lety zavražděn, ale ve mně zůstal podivuhodně živý.

Kardinální otázka, na kterou jsem po dlouhá léta hledal odpověď, zní: Během pěti let, tedy od roku 1609 do roku 1614, kdy pan Albrecht z Valdštejna byl na Vsetíně, podepsal zde jen dva ortely smrti: nad Martinem Orságem a jeho ženou Dorotou. Oba odsouzení byli popraveni v den, kdy zemřela Valdštejnova první choť, paní Lukrecie Nekšová z Landeku. Co přimělo Valdštejna, tehdy ve srovnání s jinými „osvíceného“ feudála, k tomu, že na Vsetíně poručil vykonat jen tyto dva rozsudky a že odsouzení zemřeli (zrána na Květnou neděli roku 1614), dvě hodiny poté, co skonal Lukrecie?

A jaký byl vlastně Valdštejnův vztah k paní Lukrecii? Miloval ji, či ji jen trpělivě snášel, nenáviděl Lukrecii, byla mu lhostejná, vzal si ji jenom proto, aby se stal pánem Vsetína? Odpovědi neznám.

Pokouším se jen objasnit širší souvislosti.

Jsem sice historik, ale tento fakt mě spíš svazuje a brání mi popustit uzdu fantazii a nechat se unášet bájemi.

V restauraci U Portáše na vsetínském náměstí sedávám u okna s výhledem na kamenný kříž; kdosi vryl do kříže rysky naznačující, kam až za povodní vystoupily kalné vody Bečvy. Nejvyšší ryska nad levým ramenem Ukřižovaného pochází ještě z doby, kdy na Vsetíně vládl pan Albrecht z Valdštejna.

Civím na tu rysku a oči mi námahou slzí.

Mám naráz dojem, že vodstva řeky Bečvy se znovu zvedla, zaplavila náměstí, převalují se z jednoho konce na druhý. Připadá mi, že sedím na palubě neklidné lodi a břeh je kdesi v nedohlednu.

Vycházím pak ven, nahrbím se, jako by mě slunce tížilo, a brodím se prudkým světlem strmou silnicí nahoru k zámku, kde na Horním náměstí obývám podkrovní světnici.

Nad střechami zámku zahlédnu holé temeno kopce, kterému říkáme Šibeničák.

Martine, Martine, šeptám sotva popadaje dechu, kdybych si byl jist, že tě Valdštejn popravil jen kvůli ženské, odpustil bych ti! Vždyť i já toužím po velkém a překrásném průšvihů se ženskou! A nic, pořád nic...!

Když jsem maturoval, zvolil jsem si za námět závěrečné práce z jazyka českého téma „Tradice valašského odboje proti feudálům“.

Maturitní komise se k mé práci vyjádřila sice kriticky, ale jen potud, pokud jsem si popletl některá data. Jinak neměli ustrašení přísedící žádných námitek. Soudruh Vávra, člen městského výboru strany a redaktor okresních novin, v komisi prohlásil, že má práce je vynikajícím dokladem třídní uvědomělosti a zcela novým, marxistickým pohledem na Valdštejnovo pětileté působení na Vsetíně. Soudruh Vávra vyděšené komisi rovněž sdělil, že maturitní práce žáka Martina Orsága bude publikována ve Vlastivědném sborníku městského muzea na Vsetíně.

Vydavatelé sborníku zčásti rozhořčeně, zčásti zoufale proti otištění práce protestovali. V obsáhlém a velice opatrně formulovaném memorandu připomínali soudruhu Vávrovi mé zjevné omyly a na základě nesporných a kvalifikovaných

historických faktů dokazovali, že o Valdštejnovi a jeho manželce Lukrecii tvrdím jen a jen bludy.

Soudruh Vávra však členům vlastivědného kroužku připomenul skutečnost, že má práce je prvním přísně marxistickým, a tudíž vědeckým výkladem Valdštejnova pětiletého působení na Vsetíně, a že nebude-li zveřejněna, vyvstane podezření, že vlastivědný kroužek objevnou práci záměrně sabotuje a ulpívá na pozicích buržoazní pavědy.

Po tomto důrazném poučení se pánové z vlastivědného kroužku už nezdráhali a mou práci publikovali. Aby prokázali dobrou vůli, doplnili stať reprodukcí Valdštejnovy podobizny pocházející prý z let krátce před jeho zavražděním v Chebu, i obrazem jeho první manželky, Lukrecie Nekšové z Landeku.

Otištěním obou portrétů se pánové z vlastivědného kroužku od mé práce vlastně distancovali. O podobizně pana Albrechta z Valdštejna se už asi sto let vědělo, že je to portrét jakéhosi italského seladona ze sedmnáctého století. Původ dámy, jejímž obrazem vlastivědný kroužek mou práci doplnil, byl nade všechny pochybnosti rovněž podezřelý. Z obrazu se na čtenáře usmívala elegantní dáma, jejíž podlouhlý obličej, štíhlý nos a aristokraticky klenuté čelo nemohly v žádném případě patřit paní Lukrecii Nekšové z Landeku. V době, kdy má stať vyšla, byly už několik let známy práce předních antropologů, kteří na počátku třicátých let hrobku paní Lukrecie otevřeli a zjistili, že první Valdštejnova choť byla malé postavy, měla výrazně kulatou hlavu a nos zakřivený nahoru.

Ohlas mé maturitní práce dolehl až na olomouckou univerzitu, kam jsem přijel skládat přijímací zkoušky. Netušil jsem, že musím obstát. Děkanát filozofické fakulty obdržel

totiž ze Vsetína zčásti výhrůžný a napolo partajním žargonem sepsaný dopis, v němž soudruzi z městského výboru strany pánům profesorům důrazně připomenuli, že v mém případě jde o výrazný marxistický talent a perspektivního soudruha.

Pan profesor Nevola, historik ze staré školy, který o Valdštejnovi publikoval několik děl, se mým výrazným talentem příliš nezdržoval, ba dokonce jej ignoroval. Moudrý člověk Nevola sklonil hlavu a řekl: „Tak vy jste ten nový odborník přes Valdštejna...“

Chtěl jsem už pln nadšení vykřiknout, že ano, ale pan profesor zvedl své těžké oči, usmál se a dodal: „Četl jsem ve Vlastivědném sborníku vaši práci...! Ach jo, co se dá dělat, jste přijat! Ale řekněte mi, jsme tady sami, proč jste ve své práci Valdštejna na Vsetíně interpretoval z hlediska marxismu? Snad proto, abychom vás přijali? Odpovězte upřímně: ano, nebo ne!“

Odpověděl jsem ano.

Pan profesor Nevola si povzdechl a řekl, že mi za upřímnou odpověď děkuje a že teď ví, na čem se mnou je.

Když dorazím na Horní náměstí před vsetínským zámkem, pohlédnu vzhůru na věž a opět zjistím, že ciferník se oproti slunečním hodinám jako tak často předtím zpožďuje. Tentokráte o pět minut.

A třeba je to opačně, usměji se, a podél zdi zámku, aby mě neviděla soudružka Machálková, se plížím k domku naproti, kde v podkroví bydlím.

Doma uléhám oblečen na neustlanou postel.

Hned potom přijdou sny.

Z úzké uličky vedoucí k olomouckému náměstí zaslechnu dusot koňských kopyt. Dva jezdci se vynoří ze stínu. Ten

první, voják, se hrbí na grošované kobyle, druhý, zřejmě sluha, trpí v sedle zvířete, které se koni podobá jen zdálky. Před hospodou U Mlynáře voják zastaví, sesedne, a aniž se o zvíře postará, vejde dovnitř. Jeho průvodce sedí ještě chvíli v sedle, pak si odplivne, zakleje a sveze se ze sedla způsobem, který prozrazuje, že jezdecké umění ovládá právě tak málo jako dobré mravy. Sluha se drbe ve vlasech, pohlíží smutně na cestovní vaky, potom si znovu odplivne: „Kuřinec, nechám je tady! Stejně v nich nic není!“

Voják už sedí v krčmě, na stole rozprostřel pergamen, hlavu podepřel o dlaň a čte. Po chvíli bouchne pěstí do dubové desky a vykřikne: „Šarlatán! Podvodník a čaroděj! Čert aby ho vzal!“

Sluha usedá vedle pána.

Hospodský staví na stůl džbán vína a jeden pohár.

„Jsme dva,“ říká voják, aniž zvedne hlavu, „sluha žízní taky!“

„Tak jsme, pane z Valdštejna, tady,“ vzdychá sluha, „Bože, kdy to harcování skončí!“

Hostinský staví před sluhu pohár a nalévá víno.

„Pij!“ přikazuje Valdštejn.

Už první doušek trpkne Martinovi na jazyku. Vzpomíná na sladká vína z pahorků nad Veronou, na jejich plnou chuť a sílu, která mu usnadnila snášet štrapáce vojenského života.

„Podvodník!“ šeptá Valdštejn, ušklíbne se, odloží pohár a naklání se k Martinovi: „Vino ti tady asi chutnat nebude?“

„Ne, pane!“

„Co dělat,“ usmívá se pán, „budeme je zřejmě oba muset dopít do dna!“

„Už jsme pili i horší, třeba ve Vídni...“

„Radši ani nevzpomínej!“ naklání se pán znovu nad pergamem a čte.

Před odjezdem z Vídně obdržel Valdštejn konečně Keplerův horoskop. Od té doby nepromluvil se svým sluhou Martinem Orságem kloudného slova. Valdštejn v obličejí zežloutl a pohubl. Cesta z Vídně do Olomouce, kterou by jinak urazili za dva tři dny, se protáhla na celý týden. Pán zastavoval koně, uléhal do seschlé loňské trávy, rozkládal horoskop a četl jej. Ba dokonce ani v noci nespal. Do ranního rozbřesku vysedával u ohňů nebo pod loučemi, zvedal svůj utrápený obličej k hvězdám, jako by se chtěl přesvědčit, zdali jejich tajemství nepohaslo.

Šarlatán, šeptal si, podvodník! Kdybych mohl, dal bych ho pověsit, čtvrtit a lámat kolem! Kdo mě vlastně tak krutě obelhává? Kepler, hvězdy, Bůh? Kdo mi vylhává osud, jaké moci jej určují?

Jednou, krátce po půlnoci, Valdštejn u ohně tvrdě usnul. Horoskop mu vypadl z ruky a Martin si jej nad ohněm přešlabikoval. Nerozuměl sice ani slovu, usoudil však, že v horoskopu nestojí psáno nic, co by o svém pánovi či o jiných pánech, pod nimiž v tureckých vojnách sloužil, už dávno nevěděl. Všichni do jednoho toužili po moci, po slávě, samozřejmě více po slávě světské než nebeské, po bohatých nevěstách a rozsáhlých statcích.

Ráno, slunce už stálo vysoko, se Valdštejn probudil, přitáhl Martina k sobě.

„Umíš číst?“

„Umím,“ odpověděl Martin, „sám jste mě, pane, naučil písmenka!“

„Četl sis v horoskopu?“

„Četl, pane!“

„Svou drzost zaplatíš jednou životem!“

„Písmenka jsem četl,“ chvěl se Martinovi hlas, „ale řeči nerozuměl!“

Valdštejn pohlédl na svého sluhu, pokusil se o úsměv: „No vidíš, já sice slovům rozuměl, ale mám z nich strach a nechci jim věřit!“

Když mě otec vzal poprvé na Vsetín, ukázal na vrch Šibeničák a řekl tiše: „Tož, synku, tam nahoře nechal pan Albrecht z Valdštejna popravít tvého předka Martina Orsága! Od tej doby se každý prvorozený Orság jmenuje Martin!“

„Co ukradl, keho zabil?“ zeptal jsem se.

„Ja,“ povzdechl otec, „to sa přesně neví.“

Když za okny chalupy ječela podzimní meluzína, vyprávěla mi stařenka o příšerných mordech, o zbojnicích rubajících kupce, po klekání přidávala pověsti o oběšencích. Nemohl jsem potom usnout. Nesčíslněkrát mě ve snech věšeli na Šibeničáku, křičel jsem strachy, provaz se mi zařezával do hrdla; zahlédl jsem pána Vsetína: seděl nahrben na vysokém bílém koni, jeho chladné oči sledovaly bez zájmu, jak sebou na provaze trhám, napínám nohy, abych dosáhl na pevnou zem.

Po nekonečná léta dospívání jsem se nedokázal vyrovnat s vědomím, že jsem potomkem zbojníka a pověšence.

S přibývajícimi roky jsem sice ztrácel prvotní, dětskou hrůzu, stařenčiny historky však ve mně zůstaly. Vzbuzovaly mou zvědavost. Chtěl jsem se o Martinu Orságovi a Valdštejnovi dozvědět více než to, co tak nepřesně a zkresleně v rodinné kronice zaznamenal Václav Orság.

Ani šestiletá výchova v duchu marxistického světového názoru nedokázala ve mně přerušit spojení s rodinnou

tradicí, v níž jsem vyrůstal a jež se nevykazovala událostí významnější než popravou jednoho z mých předků.

Po dvou semestrech na olomoucké univerzitě jsem si počal namlouvat, že třídní původ určuje i vymezuje mé jednání a myšlení. Doteky minulosti jsem si vysvětloval jako přežitky, jichž se musím zbavit. Dětská hrůza už dávno pomínula, zůstalo ve mně jen okouzlení, poetické zbytky starých bájí, kterým jsem už sice nemohl věřit, ale přece je cítil jako vlahý dopad čarovného deště.

V této fázi mladého života jsem se zamíloval do odborné asistentky, doktorky Aleny Hámové.

V častých záchvatech nezkrotného štěstí jsem si připadal jako plavec na nekonečné hladině času. Neviditelné proudy mě uchopily a odnášely odkudsi kamsi. Byl jsem láskou k Aleně zpit i zpitomělý. Kdykoliv jsem o Aleně ve chvílích nejintenzivnějšího oddání se lásce uvažoval, vždy jsem dospěl k vědomí, že má přítomnost je jen neměřitelný zákmit času.

Už ve třetím ročníku jsem se rozhodl věnovat studiu pětiletého manželství pana Albrechta z Valdštejna s paní Lukrecií Nekšovou z Landeku, do jehož poslední, tragické fáze spadá i poprava Martina Orsága a jeho manželky Doroxy Kurtinové, zvané Ovčářové.

Odborná asistentka dr. Alena Hámová byla sice mým rozhodnutím značně překvapena, nicméně však ve mně vzbudila naději, že současně s vědeckým bádáním o záhadách Valdštejnova prvního manželství stihnu ve svazku s ní uspokojit i jiné požadavky, které však blíže nedefinovala.

Manželství s dr. Alenou Hámovou skončilo způsobem skoro trapným. Rozhodl jsem se tedy, že jako řádně promovaný doktor historických věd opustím navždy Olomouc

a přijmu zaměstnání odborného pracovníka Vsetínského městského muzea.

Začal jsem zkoumáním Keplerových horoskopů, které známý astronom pro Valdštejna sestavil.

Brzy jsem zjistil, a to mě obešla hrůza, že jsem se narodil za téměř stejné konstelace hvězd a planet jako pan Albrecht z Valdštejna.

Proto jsem v sobě hledal stopy Valdštejnových charakteristických vlastností. Nenašel jsem je, ale zcela záměrně jsem v sobě počal potlačovat vše, co se jen náznakem podobalo či přisuzovalo pánu Vsetína, pozdějšímu vévodovi frýdlantskému. Netoužil jsem po penězích, po moci, žil jsem a žiji záměrně skromně. Vlastním třeba jen jeden oblek a dvě košile. Poněkud mě však znepokojila podobnost mezi dr. Alenou Hámovou a paní Lukrecií. Obě totiž byly vdovy a starší než jejich druzí manželé. Pan Arkleb z Vičkova, Lukreciin první manžel, zemřel zřejmě na úbytě, dr. Háma se zabil při horolezeckém výstupu ve Vysokých Tatrách.

Po prostudování dostupných historických pramenů jsem se však poněkud uklidnil a zavrhl možnost, že skončím jako Valdštejn, tedy vraždou. Zjistil jsem totiž, že pokud jde o Valdštejnův sňatek s paní Lukrecií, vykazují horoskop i prameny četné mezery a nejasnosti. Mnohý historik by na mém místě prameny přizpůsobil vlastní koncepci či politickému přesvědčení nebo ideologickému záměru.

Přiznám se: rád bych býval podobného způsobu „vědecké práce“ tu a tam použil, ale kdykoliv jsem se k tomu odhodlával, zjistil jsem, že se nemohu vykázat žádným vyhraněným vědeckým, politickým či ideologickým stanoviskem.

Po dlouholetém badatelském úsilí jsem dospěl rovněž k přesvědčení, že mnohé prameny popisující Valdštejnovo

vsetínské působení, zvláště pak zápisy z osmnáctého a devatenáctého století, jsou nespolehlivé a většinou jen chatrnou, doplňkovou konstrukcí podpírající konstrukci ještě chatrnější z dob předcházejících.

Na základě vlastních, zřejmě nikoliv přesvědčivých poznatků jsem si vztah k Valdštejnovi a jeho vsetínské problematice dovolil formulovat takto:

Valdštejnovi životopisci, mezi nimi i osobnosti světové proslulosti, se při hodnocení jeho života dopouštějí snad zásadního omylu: výklady Valdštejnovy osobnosti se povětšinou zabývají obdobím, kdy už zasahoval do tragických evropských dějin, a přehlížejí skutečnost, že jeden ze základních kamenů Valdštejnovy osobnosti a jeho vývoje leží ve zdech vsetínského zámku. Zde, na Vsetíně, se Valdštejn poprvé vzepřel osudu, jež mu z hvězd vyčetl Kepler. Když paní Lukrecie v březnu roku 1614 zemřela, byl Valdštejn poprvé poražen. Odešel ze Vsetína a nikdy se sem už nevrátil. Evropa se mu stala bojištěm, na němž znovu a znovu vyzýval Boha, hvězdy a osud k souboji.

Prvními oběťmi Valdštejnovy snad rozhodující prohry v zápasu s osudem byli Martin Orság a jeho žena Dorota Kurtinová, zvaná Ovčářová.

Zlořečené i blahoslavené ženy, které i já tak marně miluji! Jakými nudnými a pustými cestami by se asi ubíraly dějiny, kdyby vám Všemohoucí ubral na zlořečenosti a přidal na ctnostech!